

Foster Hannah Daisy: DiverCity

A *DiverCity* projekt célja a múzeumok társadalmi érzékenyítése, a kultúrához való hozzáférés egyenlvé tétele, illetve a városi és múzeumi sokszínűség megszólaltatása és összehangolása volt. A Néprajzi Múzeum munkatársai hat ország szakembereivel dolgoztak együtt azon, hogy közös, a későbbiekben is hasznosítható módszertant dolgozzanak ki. Bár a projekt lezárult, a módszerek összefoglalása megtörtént, hasznosíthatóságuk mégis kritikai kérdéseket vet fel.

A projekt

A *DiverCity– diving into diversity in museums and the city* című pályázat alapvetően módszertani és kultúrpolitikai célú, két és fél éves nemzetközi projekt volt. A munkában hét együttműködő intézmény munkatársai (muzeológusok, múzeumpedagógusok, aktivisták, kutatók, művészetpedagógusok, terapeuták, coachok, szociális munkások stb.) vettek részt. Az intézmények funkciója, célközönsége és társadalmi közege nagyon eltérő, munkamódszereik is sokban különböznek. A partnerek szakmai kompetenciája sokszínű háttérrel teremtett a projektnek.

A *DiverCity* elsődlegesen a kultúrához való hozzáférés egyenlőtlenségeinek leküzdését célozta, különös tekintettel a marginális és hátrányos helyzetű (fizikai, szellemi vagy szociális) fiatalokra. A feladat a szervezetek mindennapi munkájában használható és továbbadható módszerek fejlesztése volt, illetve egy magasabb szintű, kultúrpolitikai cél megvalósítása, hogy kialakítsák a múzeum iránti társadalmi érzékenységet, továbbá a múzeumok társadalom iránti érzékenységét. Ehhez olyan módszereket kellett fejleszteni, amelyek forradalmasítják a múzeumpedagógiát mint a tanulás innovatív forrását, segítenek a kiállításokat pedagógiai segédeszközként használni a társadalom diverz jellegének megerősítésére, alkalmazkodnak az új közönségek (főként hátrányos helyzetű – fizikai, szellemi, szociális, veleszületett, konstans vagy ideiglenes –, múzeumot nem látogató közönségek) igényeihez, elősegítik a kulturális sokszínűség elfogadását, és közvetítenek a hátrányos helyzetű fiatalok és a városuk, kerületük nagyobb presztízsű városrészében lakók között.

A projekt munkamenetét jó gyakorlatok gyűjtése és kísérleti projektek megvalósítása jellemezte. A párhuzamosan zajló munka módszertani tanulságait folyamatosan megosztottuk egymással, reflektáltunk a működő és kevésbé működő elemekre, egyeztettünk róluk, és tanulságokat vontunk le. A projektelemelek lezárásakor mindig megfogalmaztuk a közös, konszenzusosan elfogadott és a saját, friss tapasztalatokból származó módszertani előrelépéseket. A projekt végén készült egy

múzeumokra és egy városi terekre vonatkozó módszertani összefoglaló.

A *DiverCity* projekt három nagyobb blokkból állt: az előkészítő, a múzeumi és a városi szakaszok. Az elsőben jó gyakorlatokat gyűjtöttünk, és interjúkat készítettünk olyan emberekkel, akiknek a sokszínűség és az integráció szempontjából példaértékű praxisuk volt. A második blokkban a diverzitás három nagy projektben foglalt témáját (kultúra, gender, generációk) dolgoztuk fel a partnerintézmények és célcsoportok bevonásával. Ezek minden esetben kísérleti jellegűek voltak, általános céljuk pedig, hogy integrálják a múzeumot az adott szempontból hátrányos helyzetű csoport életébe és viszont: a csoportot a múzeum életébe. A francia partner (Elan Interculturel) például frissen érkezett menekülteket próbált komfortosabb helyzetbe hozni a Pompidou Centerben végzett gyakorlatokkal, a bécsi intézmény (Stand 129) pedig munkahiánnyal küzdő, alulképzett bevándorlókkal dolgozott a MuMoK-ban. A workshopok lezárása után a módszertani tanulságokat egy többszintes belső értékelés során fogalmaztuk meg. Ebből született a múzeumi módszertani tanulmány, illetve egy kipróbált és működőképes gyakorlatokat összefoglaló anyag – reflexiókkal és tanácsokkal. Ez utóbbi leginkább példatárra hasonlít, amelyből bárki válogathat és kombinálhat gyakorlatokat. A projekt harmadik fázisában a városi tereket és használóikat próbáltuk a sokszínűség gondolatán keresztül megismerni és aktiválni. Így született a helsinki partnerszervezet (Helsinki Art Museum – HAM) *Szobrok emlékezete* projektje – amelyben fiatalokkal gyűjtöttek és archiváltak személyes történeteket a múzeum gyűjteményéhez tartozó köztéri szobrokról; vagy a portugál kollégák (Rede Portuguesa de Jovens para Igualdade de Oportunidades entre Mulheres e Homens) projektje – amelyben fiatal, nyomornegyedekben élő és vallásuk miatt elnyomott roma nőkkel folytattak városi sétát: lakóhelyüket és mindennapi tereiket mutatták meg. A projektek a városi kulturális kínálatba is bekerültek: addig nem hallható vagy alig látható csoportok hangja és élete jelent meg a két város turisztikai kínálatában. A projekt harmadik szakaszát elméleti összefoglaló, illetve három, kulturális, gender és generációs témájú gyakorlati tanácsadó anyag zárta.

A kísérleti workshopok

A projekt múzeumi és városi szakaszában a partnerszervezetek összesen 14 miniprojektet – a pályázat szóhasználatában: kísérleti workshopot – tartottak. Ezek többhetes vagy hónapos folyamatok voltak. Ennek során törekedtünk arra, hogy ugyanazzal a célcsoporttal dolgozzunk mind a múzeumi, mind a városi résznél, de ez nem minden esetben sikerült. A workshopok célja kettős volt: egyfelől a diverzitás választott nagy témájának (gender, generációk, kultúra) feldolgozása a célcsoport segítségével, a csoport helyzetének előmozdítása és önképviselésének erősítése, másfelől hasonló helyzetekben alkalmazható pedagógiai módszertan kidolgozása.

A Néprajzi Múzeum két kísérleti workshopot tartott intergenerációs témában: *A résztvevő múzeuma* és *Néprajz úton-útfélen* címmel. A múzeumból Joó Emese múzeumpedagógussal és Földessy Edina muzeológussal dolgoztunk hárman, de a múzeumi workshop idején további szakemberek együttműködésére is szükség volt. *A résztvevő múzeuma*(a részt vevő csoport megnevezésében: *Piros székek*

) workshop egyhetes nyári tábor formájában valósult meg. A résztvevők főként nevelőotthonban élő, szociálisan hátrányos helyzetű fiatalok voltak, és néhány mentális nehézségekkel küzdő, illetve bevándorló diák. A közös munka célja volt, hogy a múzeumba egyáltalán nem, vagy csak kötelező iskolai programként látogató fiatalokkal megismertessük az intézményben rejlő lehetőségeket, és komfortos térré tegyük számukra a helyet. Ezzel párhuzamosan a múzeumot, a kollégáinkat és a látogatókat is nyitottabbá szeretnénk volna tenni az intézménytől távoli csoportra, történetekre és hangokra. A közös munka során az informális (múzeum)pedagógia eszközeivel és tréningmódszerekkel dolgoztunk, és együtt vizsgáltuk a résztvevőkkel, hogy mi a múzeum, hol van benne az ő helyük, majd egy közös kiállítás megvalósítását terveztük. Alapelvünk volt, hogy mindenben alkalmazkodunk a résztvevők igényeihez és döntéseihez. A folyamat végére eljutottunk ugyan a kiállítás megépítéséig, de teljesen másik úton, mint arra számítottunk.

A workshop első napján az egyórásra tervezett, a további munkát biztosító ülőhelyek (piros IKEA székek) összeszerelése egy teljes, egymást segítő, egymástól tanuló, készségeket megosztó barkácsnappá változott. A részt vevő csoport zárt Facebook-csoportjának önelnevezését is ez adta: *Piros székek*. Fontos felismerésünk volt, hogy a nevelőotthonból származó, vagy a családsegítő szolgálat által pártfogolt gyerekek életében egyáltalán nem jellemző a személyes tárgyak jelenléte. Ezért a múzeummal mint tárgyakkal emlékező hellyel sem tudtak semmit kezdeni: nem érdekelte őket. Viszont nagy szükségük volt az érintésre, az érintésen keresztül kifejezett bizalomra és biztonságra, amit mozgással és bizalomjátékkal lehetett kielégíteni. A hét végén megvalósított minitárlat teljesen új nyelv volt számukra, és egy-két emlékező tárgyuk megosztásával személyes történetmeséléssé vált abban a múzeumi térben, amely korábban teljesen idegen volt számukra.

Foster Hannah: Például az egyik, nevelőotthonban élő lány egyetlen személyes tárgya egy 200 Ft-os volt, amit édesapjától kapott, és rá emlékeztette.

Az egyhetes workshop legfontosabb módszertani tanulsága, hogy új közönségek megszólításához és bevonásához szükséges módszereket kizárólag a csoporttal együtt lehet kidolgozni, illetve hogy a közös élményeken keresztül a tárgytól teljesen eltérő eszközök segítségével is sikerült érzékeltetni, hogy mi a múzeum, és hol az ő helyük benne.

Foster Hannah: Eilean Hooper-Greenhill a múzeumi tanulást multidimenziósnak nevezi. Megközelítésében a múzeumban nyújtott élményalapú tanulás egy performatív aktus, ami az egyik legmélyebb tanulási forma (Hooper-Greenhill 2006: 241.).

A *Néprajz úton-útfélen* workshop fél évvel később zajlott. Ugyanezt a csoportot nem sikerült meghívni, viszont a korábbi résztvevők érdeklődésének köszönhetően osztálytársaikból, ismerőseikből és néhány más középiskolásból (főként két szakiskola tanulóiból) alakítottuk ki az új csapatot. A fiatalok iskoláinak előkelő, számukra teljesen idegen városrészeit gyalogosként egyáltalán nem ismerték, az iskola után általában metróval utaztak el olyan városrészekbe, ahol otthon és jól érezték magukat. Egyrészt ezen szeretnénk volna változtatni: ismerőssé és

használhatóvá tenni számukra a várost, illetve olyan kötődéseket keresni benne, amelyek a Néprajzi Múzeumhoz is kapcsolódnak. A workshop első felében megismerkedtünk a múzeummal, az épülettel, a gyűjteménnyel és a kiállításokkal, és ugyanezen kategóriák segítségével próbáltuk megvizsgálni az adott városrészt is: mi van benne, mi az, amit a kirakatba tesz, mi az, amit elrejt, milyen néprajzi és múzeumi vonatkozásai vannak stb. Kiderült, kinek mihez van affinitása, kit mi érdekel, mire vágyik, mi a hobbija, ezek alapján mihez tud kapcsolódni a városban. Lassan körvonalazódtak témák és érdeklődési körök, amelyek alapján személyes mentorálási rendszert alakítottunk ki. Kollégáinkkal fejenként két-három résztvevőt mentoráltunk: az általuk választott témában próbáltunk személyre szabott módszerekkel, feladatokkal és programokkal elmélyülni. A workshop utolsó szakaszában pedig az egyénileg megszerzett tudások megosztása és egy városi séta elkészítése, lebonyolítása volt a cél. A közös munkában mindenki élvezettel és lelkesedéssel vett részt, a séta első nyilvános bemutatóján a részt vevő diákok történetei személyes sztorik helyett mégis adatokkal teletűzdelt, feszengő iskolai előadássá változtak. A közös kiértékelés során értettük meg, hogy miközben mi megtanultunk az ő nyelvükön beszélni, hozzájuk idomulni, addig ők is kialakítottak egy képet az értelmiségi felnőttekről (akik a séta vendégei voltak), és ennek megfelelő beszédmódban tartották a vezetést. Ennek két tanulsága volt: egyrészt jól működött az egymásra hangolódás és egymás eltérő világainak megértése, de ez az együttműködésben kialakított, kölcsönös és bizalmi viszony nem volt szélesebb körre kiterjeszhető – egy esemény erejéig sem.

A többi partnerszervezet is megtartotta a maga workshopjait, amelyekről szóban és írásban is beszámolt a többieknek. A beszámolókat többfordulós belső értékelés kísérte, így készültek el az általános módszertani tanulságokat és a praktikus módszertani fogásokat összefoglaló anyagok. A *DiverCity* teljes munkamenetét az a cél motiválta, hogy olyan módszertani elemeket fogalmazzon meg, amelyeket később más környezetben, de hasonló célkitűzéssel pedagógusok, trénerok, mediátorok stb. használhatnak majd. Az újrahasznosítható módszertani elemeket a projekt szóhasználatában nyitott koncepciónak (*open concept*) neveztük. Az újrahasznosítható nyitott koncepciók fejlesztése viszont nem abban az értelemben volt releváns vállalkozás, hogy új módszertani elemeket fedezzünk fel, hiszen azok a módszertani elemek, amelyeket alkalmaztunk, már korábban is léteztek, mindenki a saját korábbi praxisából építkezett. Viszont az interdiszciplináris csapatnak köszönhetően ezeket a tapasztalatokat szakterületeken átívelő módon oszthattuk meg egymással, adaptálhattuk és kombinálhattuk. Újszerűségük elsősorban az interdiszciplináris módszertani kombinációk létrehozásában, és nem adaptálhatóságukban rejlett.

Kritika

A projektet az Európai Unió támogatta, és ez a megvalósításra is hatással volt. A komplex pályázati jellegnek köszönhetően változatos szakmai körben dolgozhattunk, és számos új intézményt, szakembert, gyakorlatot, projektet és gondolkodásmódot ismerhettünk meg. Másrészt viszont a kultúrpolitikai elvárások és a pályázati rend sokszor rugalmatlanná, túlzóan idealistává és körülményessé tette a munkát. A *DiverCity* esetében olyannyira egyeduralkodóvá

vált a kultúrpolitika ideológiai szemlélete, hogy ez sokszor a szakmai érveket is háttérbe szorította. Milyen okai és következményei voltak ennek?

A kultúrpolitikai és szakmai célok, bár megfogalmazásukban nagyon hasonlítanak egymásra, tudatosságukban, igényességükben, módszertani felkészültségükben és strukturált diszciplináris látásmódjukban nagyon különböznek. Gyakori, hogy a kultúrpolitika nyelvhasználata szakmai megfontolás nélkül vesz át és használ (el) fogalmakat az akadémiai beszédmódból, és építi be általános érvényű javaslataiba és szabályozásaiba. Így történt ez a *DiverCity* esetében is. Számos olyan elemet beépítettünk a pályázatba, amelyek meghatározó részei a kortárs múzeumi diskurzusoknak, és egyben megfelelnek a kultúrpolitikai elvárásoknak. A fogalmakkal párhuzamosan nem adaptáltuk azok komplex szakmai hátterüket, már meglévő módszertani eszköztárukat, tudományos reflexiójukat, holott az együttműködő szakembereknek általában megvolt ehhez a szükséges kompetenciájuk. Ilyen volt például a „múzeumi tanulás” definíciója, amely az Egyesült Királyságban már a 20–21. század fordulóján felváltotta az „oktatás” fogalmát: a múzeumi tanulás még mindig fő eredménynek tartja a tudás megszerzését, de figyelmet szentel az élmény hatására létrejövő változásnak is (Black 2012: 80–81.). Vagy a „múzeum” fogalmának és funkciójának kiterjesztése új közönségek és alternatív elérési formák felé, amihez például a **közösségi múzeum**, a *Heimatmuseum* (Davis, P. 2003 [1999]; Roth 1990; Black 2012: 203–204.), vagy a glasgow-i Open Museum (Black 2012: 209–210.) létező praxisokat kapcsolhatott volna a diskurzusba. Ide sorolható lenne még a múzeumi interpretáció és a múzeumpedagógia kapcsolatáról szóló diskurzus (Hooper-Greenhill 2006), a látogató mint fogyasztó szemlélete (Davis, A. 2016: 91–94.), az őslakos múzeumok vagy az elnyomott hangok emancipációjának diskurzusa is (Ames 1994; Simpson 2005; Witcomb 2015), amelyek mind egybevágtak a *DiverCity* célkitűzéseivel. Ezeknek a gondolatoknak, elméleteknek, pedagógiai vagy muzeológiai előképeknek a figyelembevételé azonban nem történt meg a projektben – talán az előkészítő munkálatok és a tudatos fogalomhasználat hiánya, a szakmai és kultúrpolitikai célok összemosása miatt. Nem alakult ki szakmai origó, amihez igazodni kellett, a partnerszervezeteket saját egyéni és csoportintuícióik, tudományos kompetenciáik és állásfoglalásaik irányították.

A pályázatban előzetesen módszertani minimumként azt fogalmaztuk meg, hogy a workshopokon célcsoportjainkkal együttműködésben, az ő tudásaik aktiválásával, közös célok megfogalmazásával dolgozunk együtt, így biztosítjuk a kultúrához a legtágabb hozzáférést. A pályázatot előkészítő és benyújtó stáb (főként a francia és spanyol partnerszervezetek képviselői) fogalmazták meg a módszertani minimumot, de szakmai szempontok helyett erősebb lett a kultúrpolitikai szóhasználat. A közös munka során hamar egyértelművé vált, hogy előzetesen megfogalmazható lett volna a módszertani minimumok között a **részvétel és együttműködés** gyakorlata, hiszen zömében az ehhez kapcsolódó módszerekkel dolgoztunk. Ez a megközelítés mégsem szerepelt sehol, így a munkában sem lehetett rá mint mércére hivatkozni, és ez gyakran vezetett szakmai véleménykülönbséghez. Bár sok részvételen alapuló együttműködésről olvasható, hogy ösztönös cselekedetek sora motiválta a munkát, amelynek tudományos reflexiója csak később történt meg, a *DiverCity* esetében a módszertani sokszínűséggel nehezen tudtunk

megbirkózni.

Belső disszonanciát okozott az is, hogy részvételi módszerekkel dolgoztunk, mégis egy újrahaznosítható és adaptálható módszertani csomag kidolgozása volt a célunk. Ebből két belső konfliktus adódott. Az egyik – amelyre több partner is reflektált –, hogy egy sokszínűsége, a résztvevők diverzitására, a másságokhoz való alkalmazkodásra épülő projekt elemeit és módszereit nem lehet egy az egyben másolni másik környezetben, más témával és más célcsoporttal. A *DiverCity* alapértéke volt, hogy tiszteletben tartja a társadalom sokszínűségét, a kulturális intézmények szolgáltatásait igyekszik ehhez alakítani. A projekt modellteremtő elvárásai viszont épp ezzel, a társadalom sokszínűségéhez folyamatosan igazodó, dinamikusan változó jellemzővel álltak szemben – hiszen a módszertani elemeket az aktuális **közönséghez kell igazítani**.

Foster Hannah: Falk és Dierking kontextuális modelljükben összegyűjtik azokat a tényezőket, amelyek a múzeumi tanulást befolyásolhatják: motivációk és elvárások; előzetes tudás, érdeklődés és hitképzetek; döntés és kontroll; csoporton belüli szociokulturális közvetítés; külső facilitáló közvetítés; felkínált rendezőelvek és orientációk; design; megerősítő események és élmények a múzeumon kívül (Falk–Dierking 2000).

A másik disszonancia, amit a projekt belső ambivalenciája felvetett, a részvételre és együttműködésekre jellemző (néha extrém) alkalmazkodásban, a folyamatszerűségben, a közös döntések mentén való előrehaladásban és dinamizmusban keresendő. Ezek ugyanis ellentétben állnak az egy az egyben adaptálható módszerek ideájával. A részt vevő csoportok és egyének mindig mások lesznek, más döntések születnek, más tényezők befolyásolják a viselkedést. Minden, ami történik, egyszeri és szituatív. Ez pedig szinte teljesen kizárja a másolhatóságot.

Ezek a belső ambivalenciák és módszertani feszültségek már a munkafolyamat közben jelentkeztek, de talán a kötött menetrend miatt ekkor már nem változtattunk az előírt gyakorlaton és célokon. Ez a körülmény kétféle megoldást tett lehetővé: az egyik a lehetőséghalmozás, a másik pedig módszertani minimum megfogalmazása ajánlasképp. A projektelemek végén összeállított példatárak inkább az elsőt képviselték: módszereket halmoztak fel, amelyeket a pedagógusok, a fejlesztők, a mediátorok stb. alkalmaztak célcsoportjaikhoz igazítva. A másik lehetőséggel, a módszertani minimum megfogalmazásával pedig az elméleti összefoglalók foglalkoztak, de leginkább a projektben részt vevő két múzeum konklúziójaként fogalmazódott meg a zárókonferencián. Ezek szerint a *DiverCity* módszertangyűjtő munkája csak kevés valóban közös módszertani tanulságot tudott megfogalmazni – mint hasonló célú részvételi projekteken alkalmazható módszert ajánlani –, így például: a projektben részt vevő partnerek extrém alkalmazkodása egymáshoz; egymás tudásainak előhívása és megosztása; a közös motiváció; a célok közös megfogalmazása; a megvalósításban a közös tanulás alkalmazása.

A *DiverCity* partnerszervezetei közül a két múzeum fogalmazta meg legmarkánsabban a módszertani kritikákat, míg a múzeumokhoz lazábban kapcsolódó kísérleti projektek számára

gyakran fel sem merült problémaként, hogy az alkalmazott módszer nem lesz másolható. Talán, mert a projektben részt vevő civil szervezetek nem szembesülnek napi szinten autoriter státuszukkal, erős intézményi strukturáltságukkal, ebből fakadó szegregált szerepükkel? Vagy azért, mert az alulról szerveződő gyakorlatokban elterjedtebb a másolható formák használata, csak az állami intézmények rugalmatlansága nem tud mit kezdeni velük? Tudnak-e civil és állami szervezetek érdemben együtt dolgozni? A *DiverCity* projektben a közösen végzett munkánknak számtalan előnye volt: rengeteget tanultunk a civil szervezetek és közönség aktív és szoros kapcsolattartásáról, a szakmai elvek rugalmas kezeléséről, a laza szerveződés előnyeiről. Ugyanakkor gyakran a kölcsönös megértés útjába állt, hogy a civil szervezetek és az állami intézmények más nyelvet beszéltek, másként élték meg ugyanazokat a mindennapi helyzeteket, és gyakran más elveket vallottak. A sokszínűségben rejlő erőt kívántuk népszerűsíteni, miközben ezzel mi magunk is megküzdöttünk (Joó–Foster 2017).

A fenti helyzethez nagyon hasonló eredményre jutottunk a Néprajzi Múzeum egy másik projektje, a *Menekültmese* kritikai vizsgálata során. Az elemzést a KIBU (Kitchen Budapest) által kifejlesztett *social design canvas* segítségével végeztük el, ami különféle társadalmi folyamatok **motivációs architektúrájának** elemzésére és kiépítésére szolgál.

Foster Hannah: A motivációs architektúra azt mutatja meg, hogy egy társadalmi folyamatban a különböző emberek részvétele, hozzájárulásai, motivációi milyen viszonyban vannak egymással és magával a projekttel (Bujdosó 2017).

A *social design canvas* egy óriási vászonra rajzolt táblázat, amelyben az együttműködési projektre vonatkozólag jelölni lehet a résztvevőket, hozzájárulásait és motivációikat, a szabályokat, az eszközöket és a projektet lehetővé tevő dolgokat vagy személyeket (*enablers*). A canvas fejlesztői (Bujdosó Attila és Eckhardt Lili) szerint, ha egy sikeres együttműködési projektet lecsupasztunk alapvető működési struktúrájára, akkor új tartalommal feltöltve másolhatóvá tehetjük. Ezt nevezik ők **másolható együttműködési formátumnak** a *Social Design Cookbook* című műben, amelyben alapvetően alulról szerveződő társadalmi innovációkat vizsgálunk.

Ha a *DiverCity* projektet a szereplők, a motivációk, a szabályok, az eszközök és az *enablerek* szempontjából vizsgáljuk, akkor arra jutunk, hogy a teljes projekt, a munkamódszerek, a sokszínű tudásbázis, a célok, a partnerintézmények közötti együttműködés módjai akár másolhatók is lennének. A projekt során létrehozott kísérleti workshopokkal kapcsolatban viszont – ahol ugyancsak cél volt a másolható módszertan megteremtése – az láthatjuk, hogy a nyitott koncepció az egyetlen helytálló fogalom. A *DiverCity* lezárása után sem tudnánk ugyanis „adaptálható módszertanként” mást megfogalmazni, mint a részvételre és együttműködésekre is jellemző nyitott koncepciót: amit mindenkinek magának kell tartalommal és módszertani elemekkel feltöltenie, továbbá szituatív módon alkalmazkodni az adott célcsoport körülményeihez és elvárásaihoz. A *DiverCity* tehát nem tudott koherens módszertant körvonalazni, de megteremtett egy sokszínű, sokféleképpen adaptálható gondolkodásmódot.

Irodalom

- Ames, Michael 1994 Cannibal tours, glass boxes and the politics of interpretation. In: Pearce, Susan M. (ed.): *Interpreting Objects and Collections*. (Leicester Readers in Museum Studies). Routledge, London – New York, 98–106.
- Black, Graham 2012 *Transforming Museums in the Twenty-first Century*. Routledge, London – New York.
- Bujdosó Attila 2017 SozialMarie Társadalmi innováció kerekasztal előadás a Social Design Cookbookról, 2017. november 7. (az előadásról készült videofelvétel: <https://www.facebook.com/SozialMarie.hu/videos/1699232610107607/>)
- Davis, Ann 2016 Empowering the Visitors. In: Davis, Ann – Smeds, Kerstin (eds.): *Visiting the Visitor*. Transcript Verlag, Bielefeld, 89–126.
- Davis, Peter 2003 [1999] *Ecomuseums. A Sense of Place*. Leicester University Press, London – New York.
- Falk, John H. – Dierking, Lynn D. 2000 *Learning from Museums: Visitor Experiences and the Making of Meaning*. Whalesback Books, Washington DC.
- Hooper-Greenhill, Eilean 2006 The Power of Museum Pedagogy. In: Genoways, Hugh H. (ed.): *Museum Philosophy for the Twenty-first Century*. Altamira, Lanham – New York – Toronto – Oxford, 235–246.
- Joó Emese – Foster Hannah Daisy 2017 A Divercity sokszínűség fogalma. In: Kurta Mihály – Veres Gábor – Verók Attila (szerk.): *Múzeumandragógia és közösségszolgálat*. Eszterházy Károly Egyetem – Pulszky Társaság Magyar Múzeumi Egyesület, Eger–Budapest, 63–70.
- Roth, Martin 1990 *Heimatmuseum. Zur Geschichte einer deutschen Institution*. Gebrüder Mann, Berlin.
- Simpson, Moira G. 2005 Revealing and Concealing: museums, objects, and the transmission of knowledge in aboriginal Australia. In: Marstine, Janet (ed.): *New Museum Theory and Practice*. Blackwell, Oxford, 153–174.
- Witcomb, Andrea 2015 Towards a Pedagogy of Feeling: Understanding How Museums Create a Space for Cross-Cultural Encounters. In: Witcomb, Andrea – Message, Kylie (eds.): *Museum Theory. The International Handbooks of Museum Studies*. Wiley–Blackwell, Oxford, 321–344.

2014-1-ES01-KA204-004799 Erasmus+ projekt.

Universidad Complutense de Madrid, Spanyolország (Madrid); Elan Interculturel, Franciaország (Párizs); Stand 129 – Caritas der Erzdiözese Wien – Hilfe in Not, Ausztria (Bécs); Helsingin kaupungin taideomuseo tennispalatsi - HAM, Finnország (Helsinki); Rede Portuguesa de Jovens para Igualdade de Oportunidades entre Mulheres e Homens, Portugália (Lisszabon); Artemisszió Alapítvány, Magyarország (Budapest); Néprajzi Múzeum, Magyarország (Budapest).

Végh Anna és Csáky Erzsébet az Artemisszió Alapítvány trénerai, Bán Ildikó mozgástanár, Bíró Gyöngyi önkéntes asszisztens, illetve Kormos Balázs és Csibi Balázs a fotó- és filmfelvételek készítői.

Néprajzi múzeum 2016 ©